

Sara Matin

RAT JE, LJUBAVI, NAMA SVAKOG DANA: ANTOLOGIJA REGIONALNE KVIR POEZIJE

(*Rušenje četiri zida: Antologija regionalne queer poezije*, priredili Denis Ćosić, Đorđe Simić, Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2024)

Značajan trenutak u savremenoj književnoj produkciji postjugoslovenskog kulturnog prostora bilo je prošlogodišnje pojavljivanje prve regionalne antologije kvir poezije. Decidirano naslovljena kao *Rušenje četiri zida*, antologija je objavljena u izdanju Hrvatskog društva pisaca – urednik je Alen Brlek, a priredili su je Denis Ćosić i Đorđe Simić. Antologija okuplja trideset i troje pesnikinja i pesnika sa prostora Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slovenije i Severne Makedonije. Objedinjena, zajednička iskustva marginalizacije i borbe za vidljivost antologiju čine mnogo širom platformom za afirmaciju još uvek tabuizirane rodne i seksualne fluidnosti. Bilo je važno da se ovakva knjiga pojavi sa odlučnom namerom izdavača i urednika da iskustva kvir identiteta i umetnički izraz koji ga prati budu autonomni i samoartikulišući i da brojnost i (generacijska) raznolikost u njihovom predstavljanju budu jasan signal da nije reč o sporadičnom *fenomenu*, *slučaju*, *trendu*, već o ravnopravnom i autentičnom toku regionalne književnosti.

Rešenost da ovo bude publikacija koja će jasno zauzeti svoju poziciju uočljiva je u propratnim tekstovima – oni su kratki i usmereni na suštinu. Ukazuju na važnost vidljivosti u ozbiljnijim književnim okvirima i na značaj antologije ovakvog tipa u regionu koji je još ukorenjen u homofobiji i patrijarhatu. U prvom tekstu, naslovljenom „Orijentir“, Denis Ćosić ističe da je antologija zamišljena kao „mesto susreta pjesnikinja i pjesnika regionalne književnosti, različitih poetika i generacijskih pripadnosti, koji u svojoj poeziji svjesno koriste elemente *queer* književnosti“. Dakle, osnovni kriterijum jeste svesna upotreba elemenata kvir književnosti, pri čemu autor ističe da iako izvesna problematika jeste upisana u istoričnost samog termina kvir, ipak je odlučeno da on bude zadržan, jer svoju primenu pronalazi u nazivima kvir teorije i kvir studija. Takođe, autor navodi da je rad na antologiji trajao dve godine, te da su pesnikinje i pesnici bili uključeni kroz predloge pesama koje su smatrali posebno reprezentativnim. Đorđe Simić istakao je da je prikupljanje kvir poezije bilo neophodno; „izazivajući društvene norme, osnažujemo jedni druge i otvaramo put za inkluzivniju i prihvatljiviju budućnost na Balkanu“. Na

kraju knjige, kao i na koricama, data je i reč urednika, Alena Brleka, koji nas podseća da se „u tišini izostanka, nalaze i imena i stihovi onih koji se ipak nisu usudili biti na ovim stranicama, upravo zbog straha od okoline i površne ukorijenjenosti u humanost”.

Tekstovi priređivača i urednika ohrabrujući su, ali su zaista sadržajno slabo razrađeni, što je izazvalo negativne kritičke osvrte na hrvatskoj književnoj sceni, koja autorima zamera nedostatak složenije teorijske aparature, kao i izostavljanje bilo kakvog konteksta kojim bi se antologija uvela – rekonstrukciju, istoriju kvir poezije na jugoslovenskim prostorima ili pak nešto slično. Takođe, kritika je kao manjkave okarakterisala i pesničke biografije koje variraju u dužini i ozbiljnosti informisanja. Pojedine biografije su klasične i usmerene na pesnički rad, dok ima i onih koje se poigravaju identitetskim pitanjima. Selma Asotić je tako predstavljena samo jednom rečju – kao pesnikinja. Naravno, takav pristup mogao bi da bude u duhu sa idejom fluidnosti identiteta i samoizbora, međutim, preciznija informativna osnova koja bi trebalo da upotpunjava antologiju izostaje. Ne postoji jasan pregled pesnikinja i pesnika koji su uključeni. U antologiji su predstavljeni već etablirani autori, ali i oni bez ijedne objavljene pesničke zbirke, dakle nepoznati široj javnosti, dok su reference na zbirke/publikacije iz kojih su pesme preuzete sporadične i navedene samo u pojedinim primerima. Svi ovi elementi koji nedostaju, kao i činjenica da je pre u pitanju zajednički projekat i saradnja pesnikinja i pesnika sa priređivačima, rezultirali su time da je antologija recipirana pre kao panorama ili pregled regionalne pesničke kvir scene.

Mogli bi ovakvi nedostaci da se tumače i kao antikanonski gest; manje poznata imena kao strategija otpora kanonskoj logici selekcije, otvaranje za nove glasove, a ne utvrđivanje i deklarisanje autoriteta, ili uopšte kao otpor moći da se organizuje, odluči, normira nešto iz polja koje se upravo takvim principima snažno opire. Ipak, valjanije rešenje svakako bi bila reč *pregled* ili *panorama*, jer estetski ili bilo kakav kriterijum koji se tiče vrednovanja uspešnosti umetničkog izraza nije prisutan. Akcenat je pre na brojnosti zastupljenih autorki i autora i omogućavanju njihove vidljivosti. Nedostatak predgovora ili pogovora u kojem bi se sistematičnije razjasnio pojam kvira, njegova istorija u književnom kontekstu i slično, ne mora da bude propust. Neophodniji bi u tom smislu bio tekst koji bi propratio ono što je pred nama, sam izbor pesama, a kojim bi se pokazalo na koji način odabrane pesme komuniciraju sa društveno-političkim okruženjem. Nedostaje uvid u to koje se teme izdvajaju kao ključne, koje su to generacijske, stilske ili poetičke razlike itd. Iako je antologija predstavljena kao polazna tačka, podstrek na dijalog, barem nekakav analitičko-interpretativni okvir omogućio bi joj veću preglednost i dao izvesnu istraživačku vrednost.

Pesme u antologiji pokrivaju poslednje dve decenije, a zastupljene pesnikinje i pesnici generacijski se kreću od onih koji su rođeni kasnih pedesetih pa do onih rođenih kasnih devedesetih godina. Svako je predstavljen sa po pet pesama ili fragmenata ako su u pitanju veće poetske celine. Pesme sa slovenačkog jezika preveli su Romeo Mihaljević i Mirza Purić, a Radmila Vankoska prevela je pesme sa makedonskog. Specifičnost predstavlja i to što je urednik antologiji priključio i dve pesme priređivača, Denisa Ćosića i Đorđa Simića. Posebno je bitno što se rad na antologiji odvijao uz otvorenu komunikaci-

ju sa pesnikinjama i pesnicima, a još značajniji podatak jeste da su postojali i oni koji su usled straha ipak povukli svoje pesme. Čak i kada je u pitanju bilo koja druga tematika, ne nužno kvir iskustvo, čitaoci koji se književnošću ne bave na naučnom nivou, vrlo lako mogu da ignorišu granicu između identiteta lirskog subjekta i identiteta autora. Biti potpisan u ovom slučaju u velikoj meri provocira „izlazak iz ormara”. Međutim, kako teoretičarka Iv Sedžvik ukazuje, kvir diskurs uvek oscilira između znanja i neznanja, otkrivanja i skrivanja, a ova situacija dobro demonstrira suštinu kvir identiteta koji ne može biti jednoobrazan. Razotkrivenost je i dalje pod velom umetničke rekonstrukcije, stereotipa, imperativa da poezija koja je pred nama ne sme da bude iscrpljena identitetom koji je oblikuje, a čija je opet tajnovitost sačuvana u srcu samih stihova, odnosno, kako u pesmi „Između” kaže Monika Stojanovska, jedna od uvrštenih pesnikinja: „Imamo samo ime / sve ostalo su pitanja i strasti.”

Raznolikost reprezentacija kvir iskustva najviše duuguje upravo toj klackalici, činjenici da je (kvir) identitet neprestano kretanje između „pitanja i strasti”. Zato se na osnovnom nivou pesme mogu podeliti na one u kojima tas prebacuje na stranu eksplicitnosti, izlaganja, imenovanja sopstvene homoseksualnosti, direktnog obraćanja i izražavanja ljubavi, ranjivosti, seksualnog iskustva, na primer: „Rekao je, da mu je šesnaest i da se već / godinama ševi naokolo. Zapravo nije znao, / što bi sa sobom. Zalijepio se za mene, / plazio po meni, lizao me, otvarao mi se” („Rekao je, da mu je šesnaest i da se već...”, Brane Mozetič), i na one gde dominira metaforika, gušća simbolika, sugestivnost, neodređenost: „Tamo, svi su nas drugi dan htjeli / Bila je sreća zvati se obitelj / na cesti prema šumi / i u očima grada // Sreća / biti poznat drugom do dna kao govor / majke koje više ne trebaš / Trebaš li to znanje?” („Kolodvor”, Goran Čolakhodžić), „jer ona zna nešto što ja ne znam / što je takoreći nemoguće / nešto o čistom i nečistom” (pesnički fragment, Nina Dragičević). Bilo da je reč o pesmama koje tematizuju ostvarenu ili nemoguću ljubav, usmerenost na Drugog ili usmerenost na pozicije u heteronormativnom sistemu, primetno je istovremeno postojanje straha i žudnje, srama i prepuštanja želji. Želja je tako za Selmu Asotić „tamno predgrađe”, ali u pesmi „Prvi put u jedinom lezbejskom baru u mom gradu” kaže: „Iza vrata vecea djevojke / uzdižu se kao aleluja, rekla sam želim / to što želim, baziliko moja”, kao i Kalia Dimitrova: „usred ruševina i smrti – bestidno osjećam kako sam živa / ostavljajući krotku životinju u svom tijelu / da voli ono što voli.” Osećaj stida nekada je preovlađujući, te se tematizuje autohomofobija: „Zaboraviti nejasan drhtaj, na vrućinu, koja mi je / preplavljivala tijelo, kada su školski drugovi, jedan za drugim, / dolazili k meni kući” („Zaboraviti, kako se u našem polju kukuruza...”, Brane Mozetič). Antologija tako pokazuje slojevitost iskustva kvir identiteta, koji ne miruje ni kada je naizgled prihvaćen spolja; samopercepcija lirskog subjekta neprestano iznosi na površinu još jedan aspekt ličnosti sa kojim se treba suočiti. Na primer, Nataša Velikonja u svojim pesmama preispituje očekivanja i stereotipe koje identitet lezbejke nosi sa sobom, autoironično komentariše sceničnost, u suštini performativnost, sopstvenog lezbejskog identiteta.

Kada su u pitanju najdominantniji tematski registri, prisutna je težnja da se načini otklon od ideje kvir ljubavi kao patologizovane ljubavi, nekad eksplicitno: „jesi li sprem-

na za napokon? stigla je još jedna potvrda da je / naša ljubav bolest. u nama je živa samo žudnja" („Ekvilibristica", Saška Rojc), a nekad kroz kreativno dovođenje u vezu binarnih opozicija prirodno i ne prirodno, ljudsko i životinjsko, kultivisano i divlje: „treba rastjerati divljač / vukovi i lisice povlače nam krzno niz kožu / priroda neprestano nadražuje i plaši / kako nas naša neoprezna tijela smiju ostavljati gole / na proplancima među gladnima" („Gladna duša kreveta", Tanja Stupar Trifunović); „Ja sam slobodna lovina. / Živim sa ženama" („Travnate površine", Aida Bagić); „dim simulira tvoj oblik / neuhvatljiv poput srne / koju juri razoružani muškarac" („Lov na gradske srne", Aleksa Krstić). Važna je i tema tela i telesnosti, ispoljena mnogostruko kroz otvorenu seksualnu želju, zatim kroz ideju trudnoće i začeća, što se uglavnom konstruiše humorom ili subverzijom: „moja prijateljica je žena / kojoj ne smeta muško sjeme / spermiji tutnje njenim vodama / bez straha i slobodni / kao što mali kućni mravi ljeti osvoje moj plakar" („Zadnje sklonište", Nora Verde); „Draga, /Ako me živu skinu s križa / Rodit ću ti dijete / Iz sjemena gorušice / Što mi raste u grudima" („Porod", Sanja Sagasta). Espi Tomičić, na primer, tematizuje transrodno telo: „Moje je tijelo imalo obrnut raspored nastajanja / Dok su tuđa nestajala / Ja sam svoje upoznavao [...] Imao sam tijelo prije ovoga / Koje nije bilo moje / Sad ga se više ni ne sjećam." Rodna fluidnost, kao i uloga jezika u konstrukciji rodnog identiteta, takođe obeležavaju mnoge stihove: „jesam li ona ili sam on ili (ni)sam / (n)i jedno (n)i drugo // nevažno je kada sam s njom / pod plahtama // važno je dok odjevene koračamo / gradom // lezbača prokleta, kaže njen ujak / i ja se smrznem" („Prirodne metode", Aida Bagić); „tata, u ovoj ćerki imaš pomalo sina / kog si mnogo želeo" („Planina u plamenu", Radmila Petrović). Značajna je i tematizacija porodice i porodičnog ili pak mikrozajednice o čijem se postojanju sanja, odnosno tema zajednice i pozicije lirskog subjekta u odnosu na nju: „Kontrastranom da idem [...] Gde je sve ogoljeno do užitka / Do kraja" („Kontrastranom", Bojan Krivokapić).

Posebno upečatljivo jeste preplitanje javnog i intimnog: intimnost kao politički čin, intimnost u javnoj sferi, problematizacija odnosa političkog i intimnog. Indikativna u tom smislu je, na primer, pesma Vladana Šipovca „Snovi Ane Brnabić" u kojoj autor briše granice između privatnog prostora i javne sfere kroz figuru Ane Brnabić kao kvir prisustva u savremenom političkom životu: „I dok se Anom cijeli ekran pretapa, / tvoje se šake u šutnje stapaju, šutnje u križ." Iskustvo kvir identiteta i jezik želje dobijaju novu dimenziju posredovani ili filtrirani kroz specifičnosti kulturnog postjugoslovenskog prostora – reference na lokalitete, javne ličnosti, političku istoriju, na primer, u naslovu pesme Alekse Krstića „Nema ponosa dok traje obnova". Tako se u pojedinačnim iskustvima reflektuje jedna ista kulturna istorija prostora snažno obeleženog ratom, prilagođavanjima i potragom za identitetom. Zato su možda posebno izražajne pesničke slike koje kvir identitet vezuju za motiv rata, za stanje koje neprestano ugrožava, nadzire i plaši, a koje postaje konstantno: „Vodimo bitke koje nisu naše / Tuđe teritorije okovane bodljikavom žicom / Ne mirišu na dom" („Vodimo bitke koje nisu naše", Fedor Marjanović); „moja je ljubav rat bez dvoboja" („Tu es partout", Denis Ćosić); „i bombe padaju / ulicama kojim hodam / ukoliko probaš / držati mi ruku" („Rat je, ljubavi", Đorđe Simić).

Takva perspektiva prema kojoj su strah i oprez neprestani, prema kojoj rizik postoji u najbanalnijem gestu afekcije i intimnost uvek ostaje pod lupom represivnog i normativnog, prema kojoj je ljubav neodvojiva od osećaja srama, a želja od osećaja neprirodnog, potvrđuje neophodnost pojavljivanja ovakve knjige koja paralelno neguje ranjivost i otpor. Iako je u pogledu organizacije mogla biti kvalitetnija, njena vrednost nije ništa manja; ideja istupanja, odnosno ideja samog projekta okupljanja pesama, angažovanost priređivača, komunikacija sa pesnikinjama i pesnicima, zajedničko otvaranje ka što većoj izrecivosti i autentičnost glasova, čine je publikacijom koja prevazilazi okvire puke reprezentacije i bez sumnje menja čitaoca.